

Економіка та управління підприємствами

УДК 658.155-047.58

Данкевич Андрій Євгенович

*доктор економічних наук,
професор кафедри економіки і права
Національний університет харчових технологій*

Данкевич Андрей Евгеньевич

*доктор экономических наук,
профессор кафедры экономики и права
Национальный университет пищевых технологий*

Dankevych Andriy

*Doctor of Economics, Professor of Economics and Law
National University of Food Technology*

Міліневська Вікторія Дмитрівна

*магістр
Національного університету харчових технологій*

Милиневская Виктория Дмитриевна

*магистр
Национального университета пищевых технологий*

Milnevskia Victoriia

*Master of the
National University of Food Technology*

**ФАКТОРИ ТА РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ
НА ПІДПРИЄМСТВІ**

**ФАКТОРЫ И РЕЗЕРВЫ ПОВЫШЕНИЯ УРОВНЯ
РЕНТАБЕЛЬНОСТИ НА ПРЕДПРИЯТИИ**

**FACTORS AND RESERVES OF THE INCREASING THE LEVEL OF
PROFITABILITY AT THE ENTERPRISE**

Анотація. У статті пропонуються шляхи підвищення рентабельності підприємства, обґрунтовано важливість підвищення прибутку підприємств для забезпечення фінансової стійкості. Розглянуто фактори, що мають вплив на прибуток підприємства. Наведено групи факторів за ознакою керованості з боку підприємства (зовнішні та внутрішні), в межах внутрішніх проаналізовано основні і другорядні фактори та визначено характер їх впливу на рентабельність підприємства. Виявлено резерви, що дозволяють підвищити прибуток підприємства, в розрізі двох груп: тактичні (по-елементні) – збільшення обсягу реалізації продукції, оптимізація витрат на виробництво, оптимізація структури виробництва і реалізації продукції, і стратегічні (комплексні) – збільшення різниці між ціною та витратами на виробництво, збільшення добутку обсягу виробництва продукції та одиничного прибутку, підвищення якості продукції та вихід на нові ринки збуту. Охарактеризовано концепцію «центрів фінансової відповідальності» та її значення в управлінні факторами впливу на рентабельність підприємства.

Ключові слова: прибуток; підприємство; зовнішні та внутрішні фактори; тактичні і стратегічні резерви; управління прибутком; рентабельність.

Аннотация. В статье предлагаются пути повышения рентабельности предприятия, обоснована важность повышения прибыли предприятий для обеспечения финансовой устойчивости. Рассмотрены факторы, влияющие на прибыль предприятия. Приведены группы факторов по признаку управляемости со стороны предприятия (внешние и внутренние), в пределах внутренних проанализированы основные и второстепенные факторы и определен характер их влияния на рентабельность предприятия. Выявлены резервы, позволяющие повысить прибыль предприятия, в разрезе двух групп: тактические (поэлементные)

– увеличение объема реализации продукции, оптимизация затрат на производство, оптимизация структуры производства и реализации продукции, и стратегические (комплексные) – увеличение разницы между ценой и затратами на производство, увеличение произведения объема производства продукции и единичного прибыли, повышения качества продукции и выход на новые рынки сбыта. Охарактеризованы концепцию «центров финансовой ответственности» и ее значение в управлении факторами влияния на рентабельность предприятия.

Ключевые слова: прибыль; предприятие; внешние и внутренние факторы; тактические и стратегические резервы; управления прибылью; рентабельность.

Summary. The article proposes the ways of the increasing the profitability of the enterprise, substantiated the importance of increasing the profits of enterprises to ensure financial stability. The factors influencing the profit of the enterprise were considered. Groups of factors on the basis of controllability by the enterprise (external and internal) are given, the main and secondary factors were analyzed within the internal ones and the nature of its influence on the profitability of the enterprise was determined. Reserves for the increasing the company's profit in terms of two groups: tactical (element by element) – increasing sales, optimizing production costs, optimizing the structure of production and sales, and strategic (comprehensive) – increasing the difference between price and costs for production, increasing product output and unit profit, improving product quality and entering new markets had been identified. The concept of "centers of financial responsibility" and its importance in the management of factors influencing the profitability of the enterprise was described.

Key words: profit; enterprise; external and internal factors; tactical and strategic reserves; profit management; profitability.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективне функціонування будь-якого підприємства можливе за умови його прибутковості, оскільки прибуток є головним джерелом розвитку, а отже, забезпечує можливість успішної адаптації до мінливих умов середовища, підвищує фінансову стійкість і інвестиційну привабливість компанії. Чим вище прибуток, тим реальнішим є досягнення цілей, що стоять перед підприємством. Прибуток забезпечує безперервність діяльності, що в сучасних умовах є одним із пріоритетних напрямків стратегічного та оперативного управління. Проблема підвищення рентабельності є дуже актуальною в умовах економічної нестабільності ринкових відносин в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних засад рентабельності в економіці присвячені роботи таких видатних зарубіжних економістів як У. Петті, Ф. Кене, А. Тюрго, А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, А. Пігу, А. Маршалла, Е. Бем-Баверка, Ф. Найта, П. Самуельсона, І. Шумпетера. Серед українських науковців проблемами рентабельності, в тому числі ідентифікацією факторів впливу та пошуком резервів підвищення прибутку на підприємствах різних видів діяльності, займалися: С. Гавалешко [2] (дослідження шляхів підвищення рентабельності підприємства), І. Кайтанський, В. Самофатова, В. Олійник [4] (аналіз факторів і резервів підвищення рентабельності на хлібопекарських підприємствах), А. Макеєнко [5] (дослідження впливу інновацій на підвищення показників прибутку, конкурентоспроможності й ефективності діяльності підприємств), С. Стецюк [6] (аналіз факторів впливу на прибуток м'ясопереробних підприємств залежно від характеру дії на економічний ефект), Л. Шендерівська [7] (кількісна оцінка факторів впливу на прибуток

поліграфічних підприємств), В. Щука, Я. Щипанова [8] (вивчення впливу факторів на чистий прибуток енергопостачального підприємства) та ін.

Однак, у зв'язку зі стрімкими змінами умов розвитку економіки і функціонування підприємств з'являються нові проблеми і нові можливості, що, в свою чергу, вимагають проведення додаткових досліджень і виявлення нових поглядів на фактори, що мають вплив на прибуток підприємств, а отже і на рентабельність в цілому, відповідно і формування нових підходів до управління цими факторами.

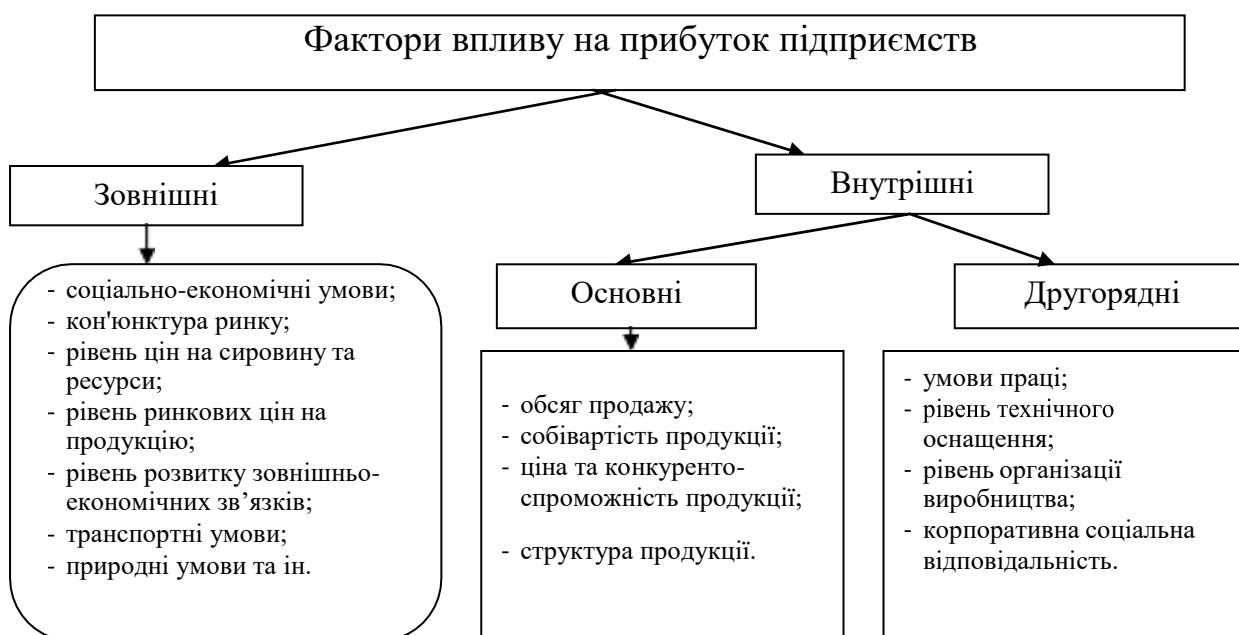
Постановка завдання. Дослідити фактори та виявити резерви підвищення рентабельності діяльності на підприємствах в контексті стратегічного і тактичного управління.

Виклад основного матеріалу. Прибуток як головний результат підприємницької діяльності забезпечує потреби самого підприємства, його працівників і держави в цілому [1]. Він виконує такі важливі функції:

- відтворювальну – як джерело фінансових ресурсів підприємства і держави;
- стимулюючу – як джерело власного капіталу, матеріального заохочення працівників та соціального розвитку;
- контрольну – як підсумковий показник результату діяльності підприємства.

У процесі формування на прибуток мають вплив багато різних чинників.

Зміна в динаміці прибутку є сигналом необхідності прийняття управлінських заходів щодо виявлення фактору впливу і його усунення у тому разі, якщо він носить негативний характер, або ж використання його в якості резерву збільшення прибутку у тому випадку, якщо він позитивний. Для ефективного управління фактори необхідно класифікувати. Традиційний підхід до класифікації передбачає розподіл факторів на зовнішні і внутрішні, що відображено на рис. 1.

Рис. 1. Фактори впливу на прибуток підприємства

Джерело: сформовано автором на основі [1]

З точки зору керованості внутрішні чинники, що відображають результати діяльності підприємства, піддаються управлінському впливу і дозволяють моделювати господарські процеси з метою підвищення прибутковості. При цьому частина внутрішніх чинників об'єднуються в підгрупу основних, до яких відносять [2]:

– зростання обсягів продажів, що в свою чергу залежить від того наскільки конкурентоспроможною є продукція, наскільки швидко вона оновлюється, її асортименту, наявності післяпродажного або сервісного

обслуговування, чи задовольняє споживача якість продукції і рівень цін тощо;

- собівартість продукції відчутно здійснює безпосередній вплив на розмір прибутку, оскільки прибуток формується в процесі виробництва. Саме в собівартості необхідно шукати резерви його зростання;

- вплив ціни на прибуток, при інших рівних умовах, визначається питомою вагою валових витрат в структурі ціни. Чим вона нижче, тим більше прибуток, і навпаки, підвищення питомої ваги валових витрат призводить до зниження прибутку. Крім того, конкурентоспроможність продукції також впливає на рівень прибутку. Оскільки, чим більш конкурентоспроможним є товар, тим більше буде прибуток підприємства, і навпаки;

- вплив структури продукції визначається співвідношенням високорентабельної, низькорентабельної і збиткової продукції. Чим вище частка високорентабельної продукції, тим більший прибуток, тому надзвичайно важливо оптимізувати портфель замовлень, збільшуючи в ньому частку саме високорентабельної продукції.

Підгрупа другорядних факторів справляє менш істотний вплив, що не відразу може бути помітним, проте враховувати його необхідно, так як роль основних факторів, що розглядаються як резерви, може бути в певній мірі вичерпана, і тоді другорядні фактори виходять на інший рівень значущості.

Необхідно звертати увагу та усувати порушення:

- в організації виробництва і умовах праці (неоптимальна організація виробництва та умови праці, що не відповідають нормам, призводять до спаду як обсягів виробництва, так і якості продукції);

- в рівні технічного оснащення (застаріле обладнання сповільнює виробництво, що стає причиною недостатньої конкурентоспроможності компанії на ринку, що в результаті веде до зниження прибутковості) та ін.

Проте, наразі, враховуючи кризове становище в країні, найбільш значимим фактором стає корпоративна соціальна відповідальність, оскільки чим вище її рівень, тим краще імідж і вище рівень конкурентоспроможності підприємства, що, в свою чергу, сприяє підвищенню його рентабельності.

Зовнішні чинники знаходяться поза зоною керованості підприємства, але контролювати їх необхідно з метою здійснення адекватних і своєчасних кроків у відповідь на зміну цих факторів, що дозволить уникнути ситуацій, що призводять до збитковості діяльності та навіть до банкрутства.

Аналіз внутрішніх факторів, що викликають зміни величини прибутку, дозволяє виявити резерви, тобто невикористані можливості, реалізація яких призведе до збільшення прибутку. До них відносять:

- зростання обсягу виробництва продукції за рахунок вдосконалення технологічного процесу і технічного переозброєння;
- збільшення обсягу продажів продукції за рахунок створення сприятливих умов продажу та мотивації споживачів, виходу на нові ринки, вдосконалення розрахунково-платіжних відносин і різних маркетингових прийомів;
- адаптація цін до чутливості ринку (використання стратегії гнучких цін);
- оптимізація структури виробленої і реалізованої продукції за рахунок диверсифікації виробництва і збільшення частки рентабельних продажів;
- зниження собівартості виробництва і реалізація продукції за рахунок підвищення ефективності використання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів;
- підвищення якості та конкурентоспроможності продукції;

– збільшення доходів від іншої діяльності підприємства (продажу основних фондів та іншого майна, цінних паперів тощо).

Резерви підвищення рентабельності діяльності можна поділити на дві групи – тактичні (по-елементні) і стратегічні (комплексні) (рис. 2) [3].

Рис. 2. Резерви підвищення прибутковості підприємства

Джерело: сформовано на основі [2]

Тактичні резерви в основному є по-елементними. До них відносяться такі резерви як збільшення обсягу виробництва і реалізація продукції, скорочення витрат на виробництво продукції і структурні зрушення в виробництві і реалізації продукції. Контроль над цими резервами здійснюють менеджери вищої та середньої ланки конкретного підприємства і несуть відповідальність за реалізацію заходів щодо їх реалізації.

Комплексні резерви є стратегічними. Їх реалізація пов'язана із перспективою існування підприємства. Кожен комплексний резерв включає в себе кілька елементів, зміна яких має різноспрямований характер: одна їх частина, при реалізації, покращує кінцевий результат, а інша – погіршує (наприклад, розвиток спеціалізації та кооперування,

усунення внутрішньовиробничих диспропорцій і ліквідація «вузьких місць»).

До комплексних належать такі резерви: по-перше, резерв збільшення різниці між ціною товару і витратами на його виробництво, що полягає в тому, що зростання ціни товару випереджає зростання витрат на його виробництво, і реалізація цього резерву пов'язана з підвищенням якості продукції; по-друге, резерв збільшення добутку обсягу виробництва продукції і одиничного прибутку полягає в тому, що зростання одного множника випереджає зниження іншого, і врешті-решт кінцевий результат зростатиме; по-третє, шляхом підвищення якості продукції, врахуванням всіх організаційно-економічних факторів зовнішнього середовища, можна говорити про вихід на нові ринки збуту.

Для того, щоб слідкувати за коректністю використання резервів і передбачати можливий негативний вплив вищенаведених факторів, можна користуватись концепцією «центрів фінансової відповідальності», дослідженням якої займались такі науковці, як І. А. Бланк, В. П. Савчук та ін. Концепція центрів відповідальності передбачає визначення ступеня відповідальності конкретних осіб за фінансові результати своєї роботи. Центр відповідальності (ЦВ) – це структурний підрозділ або інша організаційна одиниця, менеджер якої контролює певний, довірений йому фінансовий показник: доходи, витрати, прибуток (співвідношення доходів і витрат), рівень інвестицій. Суть введення центрів відповідальності – децентралізація контролю та управління витратами компанії за відхиленнями від запланованих фінансових показників. При цьому передбачається, що для кожного центру відповідальності встановлення конкретного завдання у вигляді цільового показника його функціонування, порівняння фактичного результату з цільовим показником, аналіз відхилень, і застосування коригувальних заходів, якщо відхилення несприятливі і значні.

Висновки. Управління рентабельністю залежить як від використання діючих факторів, так і від їх наслідків, дзеркальним відображенням яких є зміна інформації на параметричному рівні. Найбільш успішно контролювати використання резервів і попереджати негативний вплив факторів вдається при впровадженні концепції управління на основі «центрів фінансової відповідальності», тобто структурних підрозділів, керівники яких делегують повноваження по самостійно прийнятим управлінським рішенням і встановлюють повну відповідальність за виконання цільових показників, в т.ч. і по прибутку. Управлінському персоналу при виборі методів управління прибутком необхідно керуватися інформацією про всі фактори і швидкість їх впливу, що в результаті дозволить підвищити прибуток підприємства, а отже і рентабельність діяльності підприємства в цілому.

Перспективами подальших наукових досліджень у даному напрямку є розробка більш розвиненого плану заходів щодо підвищення рентабельності на підприємстві, враховуючи те, що прибуткове функціонування підприємств є результатом грамотного та коректного управління всім комплексом факторів, що безпосередньо впливають на результати виробничо-господарської діяльності підприємства.

Література

1. Верхоглядова Н. І. Зміст та значення прибутку як головної рушійної сили ринкової економіки / Н. І. Верхоглядова, С. Б. Ільїна, В. П. Шило // Економічний простір. 2008. № 18. С. 180-192. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ekpr/2008_18/verhog.pdf .
2. Гавалешко С. В. Рентабельність підприємства та шляхи її підвищення / С. В. Гавалешко // Економікс. 2012. № 10. URL: www.rusnauka.com/10_DN_2012/Economics/10_106158.doc.htm

3. Іванюта С. М. Антикризове управління : навч. посібн. / С. М. Іванюта. К.: Центр учбової літератури, 2007. URL: <http://www.twirpx.com/file/605994/>.
4. Кайтанський І. С. Аналіз шляхів і резервів підвищення прибутковості хлібопекарської галузі України / І. С. Кайтанський, В. А. Самофатова, В. В. Олійник // Економіка харчової промисловості. 2015. № 1. С. 33-37.
5. Макеєнко А. Г. Інноваційна діяльність як один із факторів впливу на прибуток суб'єктів господарювання в Україні // Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 13. С. 62-65.
6. Стецюк С. С. Фактори впливу на прибуток м'ясопереробних підприємств Черкаської області // Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2013. Вип. 1. С. 72-81.
7. Шендерівська Л. П. Фактори впливу на прибуток поліграфічного підприємства // Економічний аналіз. 2014. Т. 16 (2). С. 203-209.
8. Щука В. Г. Обґрунтування вибору факторів, які чинять вплив на чистий прибуток енергопостачального підприємства ПАТ «Хмельницькобленерго» для його моделювання / В. Г. Щука, Я. І. Щипанова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2015. № 1. С. 105-108.

References

1. Verkhohliadova N. I. Zmist ta znachennia prybutku yak holovnoi rushiinoi syly rynkovoї ekonomiky / N. I. Verkhohliadova, S. B. Ilina, V. P. Shylo // Ekonomichnyi prostir. 2008. № 18. S. 180-192. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ekpr/2008_18/verhog.pdf.
2. Havaleshko S. V. Rentabelnist pidpriemstva ta shliakhy yii pidvyshchennia / S. V. Havaleshko // Ekonomiks. 2012. № 10. URL: www.rusnauka.com/10_DN_2012/Economics/10_106158.doc.htm

3. Ivaniuta S. M. Antykryzove upravlinnia : navch. posibn. / S. M. Ivaniuta. K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2007. URL: <http://www.twirpx.com/file/605994/>
4. Kaitanskyi I. S. Analiz shliakhiv i rezerviv pidvyshchennia prybutkovosti khlibopekarskoi haluzi Ukrainy / I. S. Kaitanskyi, V. A. Samofatova, V. V. Oliinyk // *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*. 2015. № 1. S. 33-37.
5. Makeienko A. H. Innovatsiina diialnost yak odyh iz faktoriv vplyvu na prybutok subiektiv hospodariuvannia v Ukraini // *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 2013. № 13. S. 62-65.
6. Stetsiuk S. S. Faktory vplyvu na prybutok miasopererobnykh pidpriemstv Cherkaskoi oblasti // *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomia*. 2013. Vyp. 1. S. 72-81.
7. Shenderivska L. P. Faktory vplyvu na prybutok polihrafichnoho pidpriemstva // *Ekonomichniy analiz*. 2014. T. 16 (2). S. 203-209.
8. Shchuka V. H. Obhruntuvannia vyboru faktoriv, yaki chyniat vplyv na chystyi prybutok enerhopostachalnoho pidpriemstva PAT «Khmelnyskobleneryho» dlia yoho modeliuvannia / V. H. Shchuka, Ya. I. Shchypanova // *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2015. № 1. S. 105-108.